מעשה רוקח על המשנה — קידושין

במסכת זו יש ארבעה פרקים והתחלת אותיות עולה פ"ה וסופי האותיות עולה רמ"ב – כל זה צריך טעם. וגם דקדקו התוס' (דף ב.) על אומרו "האשה" ומה שתירצו דתנא אקראי קאי צריך ביאור דהא כל המשניות קאי אקראי שבתורה.

לפי פשוטו יש ליישב דיסוד מסכת זו קאי על קידושין ראשונים, שמצינו בתורה שאברהם אבינו שלח את אליעזר לקדש אשה ליצחק בנו ולכך מתחיל פרק ב' (משנה קידושין ב:א) "האיש מקדש בו ובשלוחו". וגם בסוף המסכתא (משנה קידושין ד:יד) מסיים באברהם שקיים כל התורה.

וקודם נבאר הא דכתבו התוספות דהתנא אקראי קאי על פי הגמרא ע"ב (קידושין ב, א) דאמר רשב"י "מפני מה אמרה תורה כי יקח איש אשה ולא כתיב כי תלקח אשה לאיש", וכתב בתוס' ישנים דהקושיא היא מפני מה אמרה תורה "כי יקח" דמשמע בעל כרחה ולא כתיב "כי תלקח" דמשמע מדעתה דוקא, "אלא דרכו של איש לחזור על האשה וכו'" להכי כתיב "כי תקח" להורות הדרך ארץ ולהכי קתני התנא "דרכים" ולא "דברים". נמצא בזה מבוארין דברי התוס' אלו שהתנא אקראי קאי, כלומר שלא תטעה בפסוק דכתיב "כי יקח" דמשמע בעל כרחה יכול ליקח אותה, לכך קאמר התנא "האשה" דכתיב בקרא "נקנית" - מדעתה דוקא, והא דכתיב "כי יקח" היינו להורות הדרך ארץ ולכך נקט "בשלש דרכים" כתירוץ הגמרא.

ובזה מיושב קושיות התוס' דמקשו מעבד עברי ועבד כנעני אמאי לא תני בהם "העבד" דהא אקראי קאי. ולפי מה שכתבתי לא קשה מידי וקל להבין. ובלימוד הישיבה הארכתי בזה.

ובזה ישבתי מה שאמר אברהם (בראשית כד, ח) "אם לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבועתי" וקאמר הגמרא לקמן דף ס"א ע"ב דהכי קאמר, דהיכא שיהא ניחא לדידהו לבני המשפחה ולא יהא ניחא לדידה סד"א דנייתי לה בע"כ, לכך אמר לו אברהם אם לא תאבה האשה וגו', ולכאורה קשה מאוד מהיכא תיתי יסבור אליעזר ליקח אותה בעל כרחה? ולדברי הנ"ל ניחא מאוד, דבפסוק "כי יקח" יש לומר ב' פירושים, או שיוכל באמת ליקח אותה בעל כרחה כמו שכתבו התוספות ישנים, או כפי הדרש של רשב"י דהתורה בא להורות שדרכו של איש לחזור על אשה ומצוה בו יותר מבשלוחו. או(?) אפילו איסורא נמי איכא כמבואר ריש פרק ב'.

ובזה מבואר דאליעזר יהיה סבור בדעתו אי איתא דהתורה אתי להורות שדרכו של איש לחזור על אשה היה הולך יצחק בעצמו לקיים המצוה אלא ודאי אינו. והא דכתיב "כי יקח" ולא "כי תלקח" היינו שבאמת יוכל ליקח אותה בעל כרחה. וזה פירוש הגמרא "סד"א היכא דניחא לדידהו ונייתי בע"כ", לכך אמר לו אברהם "אם לא תאבה האשה ללכת אחריך וגו'", דבאמת צריך דעתה דוקא והא דכתיב "כי תקח" להורות הדרך ארץ. והא דאינו הולך יצחק בעצמו היינו שלא היה רשאי לצאת חוצה לארץ. ולכך קאמר "רק את בני לא תשב שמה" וקאמר רש"י רק את בני אבל בן בני חוזר שמה, היינו משום דמצוה ודרך ארץ הוא. ולכך כתיב "כי יקח" ולא בעל כרחה.

ובזה נבא לביאור המסכתא דלכך סידר רבי במסכתא זו ד' פרקים כנגד יצחק וכנגד רבקה. והתחלת המסכתא האשה כמנין רבקה עם האותיות. ולהכי תנא בה'. והתחלת האותיות וסופי האותיות בהצטרפם יחד עולים שכ"ז כמנין עבד אברהם עם ב' תיבות והכולל, שהוא היה השליח לקדש רבקה ליצחק.

ובזה מבואר דתנא התחיל פרק א' "האשה" ופרק ב' "האיש מקדש בו ובשלוחו", ולכאורה קשה דפרק א' היה ראוי להתחיל בדין האיש ופרק ב' בדין האשה כדרך הפסוק "כי יקח איש אשה". אלא הכל לרמז קידושי רבקה ליצחק וכאן היה באמת שלא כדרך העולם שדרכו של איש לחזור על אשה וכאן זיווגו בא אצלו מטעם הנ"ל, לכך התחיל התנא בדיני אשה תחלה.

ולכך מסדר במסכתא זו דיני עבד עברי ועבד כנעני – דלכאורה אין להם שום שייכות במסכת זו, ולדרכינו ניחא מאוד לרמז סוד עבד אברהם שהיה עבד כנעני כידוע אבל אברהם היה יודע שורש נשמתו שהיא גבוה לכך התנהג עמו בכל דבר כדין עבד עברי – למד עמו תורה שהיה דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים, וגם שלח לו לקדש את רבקה ועבד כנעני אינו נעשה שליח לקדש שאינו בתורת גיטין וקידושין. וכבר דיברו בזה המפרשים. ולדידי ניחא אף שמצד הגוף שלו היה כנעני מכל מקום מצד הנשמה שלו היה עברי ולכך קראו הכתוב בשתי שמות, בשם עבד ובשם איש. וכל זה רמז לנו רבינו הקדוש במסכת זו.

ולכך התחלת אותיות עולים פ"ה כמנין מילה שהשביעו במילה שהיא מצוה ראשונה לו. וסופי האותיות עולים רמ"ב ועם ד' אותיות עולים רמ"ו כמנין גבריאל, וזהו המלאך ששלח עמו. הגם שידעתי שהמפרשים כתבו שהמלאך מטטרון הלך עמו ועיין בשל"ה ושארי מפרשים – מכל מקום לבי אומר לי שמלאך גבריאל היה שנקרא "איש" כדכתיב "והאיש גבריאל", והוא מלאך של יצחק איש גבורה. ולכך עומד לקבל תפלת מנחה שתיקן יצחק.

ואפשר דאלו ואלו דברי אלהים חיים על פי מה שמצאתי שם במדרש רבה (בראשית רבה נט, י) "הוא ישלח מלאכו לפניך (בראשית כד, ז) - רבי דוסא אומר הרי זה מלאך מסוים בשעה שאמר אברהם אבינו הוא ישלח מלאכו לפניך זימן לו הקב"ה שני מלאכים אחד להוציא את רבקה ואחד ללוות את אליעזר וכו'". ועיין ביפ"ת מה שכתוב בזה. ולדרכי יתישב בטוב טעם, דר' דוסא אמר הרי זה מלאך מסוים, פירוש דתיבת "מלאכו" לא קאי על השם ב"ה כמשמעות הפסוק דאם כן יקשה מאוד הלא לגדודיו אין מספר ומאי "מלאכו", אלא דתיבת "מלאכו" קאי על יצחק, אותו המלאך המסוים ליצחק והוא גבריאל כדכתבתי, לכן קראו הכתוב "איש". או יש לומר דקאי על מטטרון שהוא המלאך המסוים ככל המלאכים כידוע ושפיר קאי "מלאכו" על השם ב"ה כמשמעות הפסוק ונקרא "איש" לפי שתיבת איש עם האותיות עולה כמנין מטטרון.

לזה קאמר המדרש אחר כך כשאמר אברהם הוא ישלח מלאכו זימן לו הקב"ה שני מלאכים וכו' דידוע מאמר כשעושה אדם מצוה אחת נמסר לו מלאך אחד, עשה שתי מצות נמסר לו ב' מלאכים, לכך אברהם אבינו שהיה עדיין בספק אולי לא תאבה האשה וכו' נמצא שלא יקיים אליעזר רק מצוה אחת שליחותו וצריך מלאך אחר מט"ט לשומרו בדרך כמבואר בשל"ה ובמפרשים. אכן אם תאבה האשה ללכת אחריו – אז יקיים גם מצות קידושין שיש לו ב' מלאכים, אז יהיה המלאך השני מלאך מסיום של יצחק והיינו גבריאל לסייע לו בזה להוציא את רבקה, ולכך אמר אברהם סתם "מלאכו" שסובל שני פירושים. והקב"ה שידע האמת שיקיים בהליכה זו שתי מצות לכך זימן לו מיד ב' מלאכים, אחד המיוחד הוא מטטרון לשומרו בדרך, והשני הוא גבריאל להוציא את רבקה. וכל זה רמז התנא כאן שסופי האותיות עולה רמ"ב ועם ד' אותיות עולה גבריאל. ובהצטרף ראשי אותיות וסופי אותיות יחד עולים כמנין מטטרון, וי"ג היתרים המה כנגד י"ב אותיות של שני המלאכים עם הכולל.

ולכך מסיים המסכתא שקיים אברהם אבינו כל התורה וכו' שלא תימא שעבר בשליחות זה על שלא שלח ליצחק בעצמו שהרי מצוה בו יותר מבשלוחו. וגם בשליחות העבד תאמר ממה נפשך, אם שיחרר אותו הרי עבר על מצות עשה ד"לעולם בהם תעבודו", ואם לא שיחרר אותו היאך שלח לו לקדש את רבקה הלא אין עבד נעשה שליח בקידושין. ולפי מה שכתבתי הכל מיושב בס"ד. לכך קמסיים שפיר שקיים אברהם אבינו כל התורה וכו' ואין להאריך יותר.

עוד יש לפרש יסוד מסכתא זו קאי על הקידושין שקידש הקב"ה את ישראל עמו וכמו שמבואר בבעל הטורים פרשת יתרו שקידש אותם בכל שלשה דרכים. בכסף – שנתן להם ביזת מצרים, ובשטר – היינו תורה הקדושה שנתן להם, ובביאה – היינו שיחד שכינתו ביניהם. ועיין שם. לכך מתחיל התנא "האשה" בה' הידועה, היינו כנסת ישראל, "נקנית" להקב"ה, "בשלש דרכים", ולא קאמר באחת משלש דרכים דהא באשה דעלמא באחת מג' דרכים סגי, אלא להורות חיבתן של ישראל – קידש אותם בכל הג' דרכים. לכך קתני "דרכים" משום דתורה איקרי "דרך" כדאיתא בגמרא.

וכשאתה מחשב כל הג' דברים – כסף שטר ביאה, תמצא עולים תרפ"ז להורות כשאמר להם "אנכי ה' אלהיך" הראה להם כל צירופי שמות הקדושים, וכבר כתבתי כמה פעמים שמילואי שם הוי"ה עולים רל"ב – ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן, ומילואי שם אהי"ה – קס"א קנ"א קמ"ג – עולים תנ"ה. ובהצטרפם יחד עולים תרפ"ז במכוון. ולכך התחלת האותיות מן המסכתא עולים פ"ה כמנין אנכי עם האותיות שעיקר הקידושין היו להראות חיבתן לעין כל במעמד הר סיני בקבלת עשרת הדברות המתחילין "אנכי". לכך העמיד רבינו הקדוש התחלת האותיות כמנין אנכי עם האותיות. וסופי האותיות עולים רמ"ב כמנין ד' מילואי שם הוי"ה ב"ה העולים רל"ב, ובכל מילוי יש י' אותיות לכך העמיד רמ"ב. וגם כן ד' פרקים כנגד ד' מילואים.

ולהכי תנא "האשה ניקנית" - מדעתה אין, בעל כרחה לא. ולא תימא שהקידושין היו בעל כרחן שהרי כפה עליהן ההר, ובאמת זה אינו, שהרי ישראל קבלו מרצונם הטוב ואמרו נעשה ונשמע. והא דהוצרך לכפיית ההר כבר תירצו התוס' במסכת שבת.

נמצא כל יסוד המסכתא על סוד קידושין אלו. ויזכנו ה' במהרה בימינו שיקויים בנו מקראי (הושע ב, כא) "וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט בחסד ורחמים וארשתיך לי באמונה וגומר".